

बागमती प्रदेशमा बोलिने तामाङ भाषाका भौगोलिक
भेदहरूको कोशीय-तथ्याङ्कगत (Lexicostatistical) विश्लेषण

अध्ययन प्रतिवेदन

अध्ययन समूह

अमृत योन्जन तामाङ (सदस्य, भाषा आयोग)

डा. तारामणि राई (भाषावैज्ञानिक)

२०८० असार

कृतज्ञता

तामाङ भाषा नेपालमा बोलिने भाषामध्ये प्रमुख भाषा हो । आदिवासी जनजाति समुदायको भाषाको हकमा त पहिलो ठूलो सङ्ख्याले बोल्ने भाषा हो । पछिल्लो राष्ट्रिय जनगणनाको तथ्याङ्कले नेपालमा बोलिने प्रमुख भाषाहरूमा ५औँ स्थानमा बोलिने भाषा हो । वक्ता सङ्ख्या १४ लाख २३ हजार ७५ जनाले यो भाषा बोल्ने जनाएको छ जुन कूल वक्तासङ्ख्यामा ४.८८ प्रतिशत हो ।

तामाङ भाषी काठमाडौँ उपत्यकाका वरपरिका पही भूभागका जिल्लाहरू रसुवा, नुवाकोट, धादिङ, मकवानपुर, काभ्रेपलान्चोक, सिन्धुपाल्चोक, दोलखा, रामेछाप, सिन्धुली र चितवनका पहाडी भूभागहरूमा केन्द्रीत रहेको छ । त्यसो त पूर्वमा दुधकोशीदेखि पश्चिममा बुढीगण्डकीसम्म यस जातिको बाक्लो बसोबास रहेको पाइन्छ । पातलो बस्तीका रूपमा हेर्ने हो भने नेपालका ७५ वटै जिल्लाहरूमा फैलिएका छन् । नेपालबाहिर पनि भारतको दार्जिलिङ, सिक्किम, आसाम, नागाल्यान्ड र भुटान तथा बर्मा आदि ठाउँहरूमा समेत फैलिएका छन् । वैदेशिक रोजगारी लगायत अन्य सन्दर्भले युरोपका विभिन्न देश, अमेरिका, अष्ट्रेलिया आदिमा समेत पुगेका छन् ।

यो अध्ययनमा संलग्न भएर काम गर्ने अवसर प्रदान गर्नुभएकोमा भाषा आयोगका अध्यक्ष डा. गोपाल ठाकुरप्रति आभारि छु । यस अध्ययनमा आवश्यक वक्ता एवम् जानकारी व्यक्तिहरूलाई सम्पर्क र संयोजन गरिदिनु हुने भाषा आयोगका मा. सदस्य डा. अमृत योन्जन तामाङप्रति कृतज्ञ छु । त्यसै गरी भाषा आयोगका सचिव जयराम अधिकारी, उप-सचिव कमला पाण्डे, उपसचिव बलबहादुर अधिकारी, शाखा अधिकृत पदम मल्ललायतलाई विशेष धन्यवाद दिन चाहान्छौँ ।

अन्त्यमा स्थलगत अध्ययनका क्रममा सूचना उपलब्ध गराउनु हुने रि (धादिङ), गत्लाङ (रसुवा), तेमाल (काभ्रे), राक्सिराङ (मकवानपुर), खोल्मागड (सिन्धुली, सेर्तुङ (दोलखा), नागदह (रामेछाप), खोलेगाउँ (नुवाकोट), बौद्ध (काठमाडौँ), जुगल (सिन्धुपाल्चोक) र खनियवास (धादिङ) नुवाकोटका भाषा वक्ताप्रति र सिङ्गो तामाङ समुदायप्रति नतमस्तक छौँ ।

डा. तारामणि राई

२०८० असार

विषय-सूची

अध्याय-१; अध्ययनको परिचय

१.१. पृष्ठभूमि	१
१.२. समस्या कथन	३
१.३ उद्देश्य	३
१.४ सान्दर्भिकता एवम् औचित्य	३
१.५ अध्ययनका सीमाहरू	४
१.६ पूर्वकार्यको समीक्षा	४
१.७ अध्ययन विधि	४
१.७.१ वर्णनात्मक अध्ययन	४
१.७.२ स्थलगत अध्ययन	५
१.७.३ गुणात्मक अध्ययन	५
१.७.४ मात्रात्मक अध्ययन	५
१.७.५ छलफल, सोधपुछ र सम्वाद तथा अन्तरक्रिया	६
१.७.६ तथ्याङ्क-सामग्री सङ्कलन	६
१.७.७ तथ्याङ्क विश्लेषण र व्याख्या	६
१.८. अध्ययन प्रतिवेदनको रूपरेखा	७
अध्याय-२ कोशीय आधारमा भौगोलिक भेद	८
२.० रूपरेखा	८
२.१ तामाङ भाषाको भौगोलिक भेद	८
अध्याय ४; निष्कर्ष र सुझाव	४७
४.१ निष्कर्ष	४७
४.२ सुझाव	४८
सन्दर्भ सामग्री	४९
परिशिष्ट	५०

अध्याय-१

अध्ययनको परिचय

१.१. पृष्ठभूमि

यस अध्ययनको मूल उद्देश्य बागमती प्रदेशभित्र बोलिने तामाङ भाषाहरूको विभिन्न भौगोलिक भेदका बारेमा अध्ययन गर्नु रहेको छ ।

नेपाल बहुभाषिक मुलुक हो । पछिल्लो वि.सं. २०७८को राष्ट्रिय जनगणनाको तथ्याङ्क अनुसार १२४ वटा भाषाहरू बोलिन्छन् । नेपालभित्र चिन-तिब्बती, भारोपेली, आग्नेली, द्रविड र परिवार नखुलेको कुसुन्डा भाषा गरी पाँच परिवारका भाषाहरू र नेपाली साङ्केतिक भाषासमेत प्रयोगमा छन् । वक्ता सङ्ख्याका दृष्टिकोणले नेपालमा बोलिने २१ वटा भाषाहरू एक लाखभन्दा बढी वक्ता भएका भाषाका रूपमा रहेका छन् भने २३ वटा भाषाहरू १ हजार भन्दा कम वक्तासङ्ख्या भएका भाषाहरू छन् ।

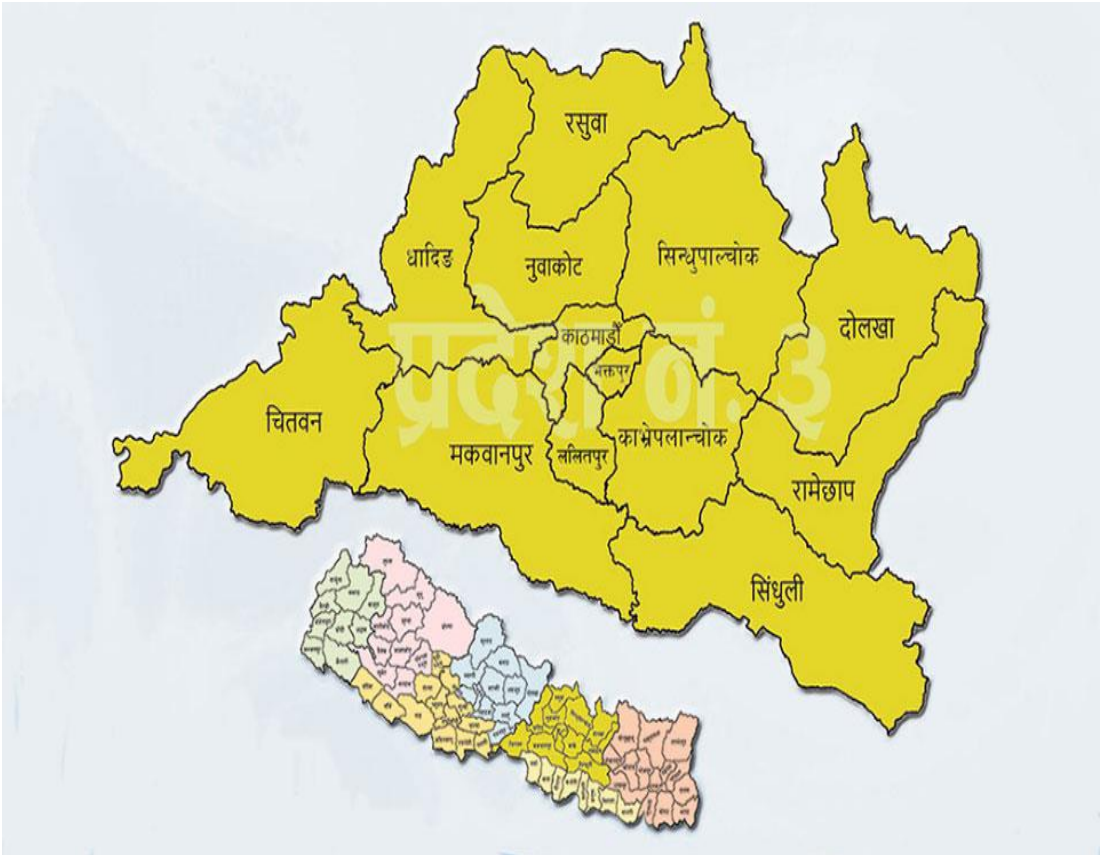
तामाङ भाषा नेपालमा बोलिने भाषामध्ये प्रमुख भाषा हो । आदिवासी जनजाति समुदायको भाषाको हकमा त पहिलो ठूलो सङ्ख्याले बोल्ने भाषा हो । पछिल्लो राष्ट्रिय जनगणनाको तथ्याङ्कले नेपालमा बोलिने प्रमुख भाषाहरूमा ५औं स्थानमा बोलिने भाषा हो । वक्ता सङ्ख्या १४ लाख २३ हजार ७५ जनाले यो भाषा बोल्ने जनाएको छ जुन कूल वक्तासङ्ख्यामा ४.८८ प्रतिशत हो ।

'तामाङ' जाति नाम (Ethno-name) शब्द हो । Ethnicity अर्थात जाति भन्ने UN को ILO 169 अनुसार कुनै पनि देशमा आदिम काल देखि बस्दै आइरहेका मुल जाति वा आफ्नै छुट्टै पहिचान भएका राष्ट्रलाई बुझाउँदछ । त्यसैले तामाङ जाति एक छुट्टै भाषा, धर्म, लिपि र संस्कृति भएका नेपालका एक प्रमुख जाति वा राष्ट्र हो । तामाङ जातिले बोल्ने भाषालाई तामाङ भाषा भन्दछन् । यो चिनी-तिबाती भाषा महापरिवारको भोट बर्मेली परिवारको सदस्य भाषा हो । तामाङ समाजमा निकै प्रचलित शब्द छ 'ताम्बा' । ताम अर्थात 'भाषा' वा 'कुरा' हुन्छ र '-बा' को अर्थ 'व्यक्ति/कर्ता' हुन्छ तसर्थ 'ताम्-बा'को शाब्दिक अर्थ 'भाषा प्रारम्भ गर्ने व्यक्ति पनि भन्ने अर्थ हुन्छ । तामाङ समाजमा ताम्बाको ठूलो महत्त्व र अहम भूमिका रहेको हुन्छ ।

तामाङ [ISO 639-3 tdg] भाषा नेपालमा बोलिने भोट-बर्मेली भाषा परिवारको सबैभन्दा ठूलो सङ्ख्याले बोल्ने भाषा हो । यो भाषाको उत्तर पश्चिमी, दक्षिणी पश्चिमी, पश्चिमी, पूर्वी र पूर्वी गोरखा गरेर चारवटा भौगोलिक भेदहरू पाइएका छन् (एपिले र अन्य, सन् २०१२ पृ.१५८-१६५) । यो भाषाका वैकल्पिक नाम *मुर्मी*, *रोङ्बा*, *साइन*, तामाङ ग्योङ आदि छन् । तामाङहरूले आफ्नो आदिथलो याम्बु (काठमाडौं)लाई ठान्दछन् र यही उपत्यका वरिपरिका पहाडी भू-भागका जिल्लाहरू-रसुवा, नुवाकोट, धादिङ, मकवानपुर, काभ्रेपलाञ्चोक, सिन्धुपाल्चोक, दोलखा, रामेछाप, सिन्धुली र चितवन आदि हुँदै नेपालभरि छिटफुट र पातलो रूपमा फैलिएको पाइन्छ (योन्जन-तामाङ २०७३ पृ.१) । भाषा आयोगले तामाङ भाषालाई बागमती प्रदेशको सरकारी कामकाजको भाषाको रूपमा सिफारिश गरेको छ (सरकारी कामकाजको भाषासम्बन्धी सिफारिशहरू २०७८ पृ. १५९)। आदिवासी जनाजति उत्थान राष्ट्रिय

प्रतिष्ठान ऐन-२०५८ ले तामाङ समुदायलाई आदिवासी जनजाति समुदायभित्र समावेश गरेको छ । ऐनले आदिवासी जनजाति समुदायलाई विभिन्न ५ वटा समूहमा विभाजन गरेको छ । ती समूहमध्ये तामाङ समुदाय सुविधा बन्चित समुदायभित्र पर्दछ ।

तामाङ भाषा कर्ता कर्म क्रिया (पदक्रम); नामानुगामी, नाम शीर्षान्त; सम्बन्धवाचक पद नामभन्दा पछि आउने; विशेषण र सङ्ख्यावाचक पद नामभन्दा अगाडि आउने; विषयपेक्षी प्रश्नवाचक शब्द यथास्थानमा (प्राय) कारक चिन्हले उपवाक्यीय घटकहरूलाई चिन्हित गर्ने; क्रियाका सर्गले पुरुष र वचन चिन्हित गर्ने; काल-पक्ष व्यवस्था, कर्मवाच्य र भाववाच्य भएको; अक्षर संरचना; व्यस्, व्यस्व्य, तानरहित भएको भाषा हो (एपिले र अन्य २०१२)।

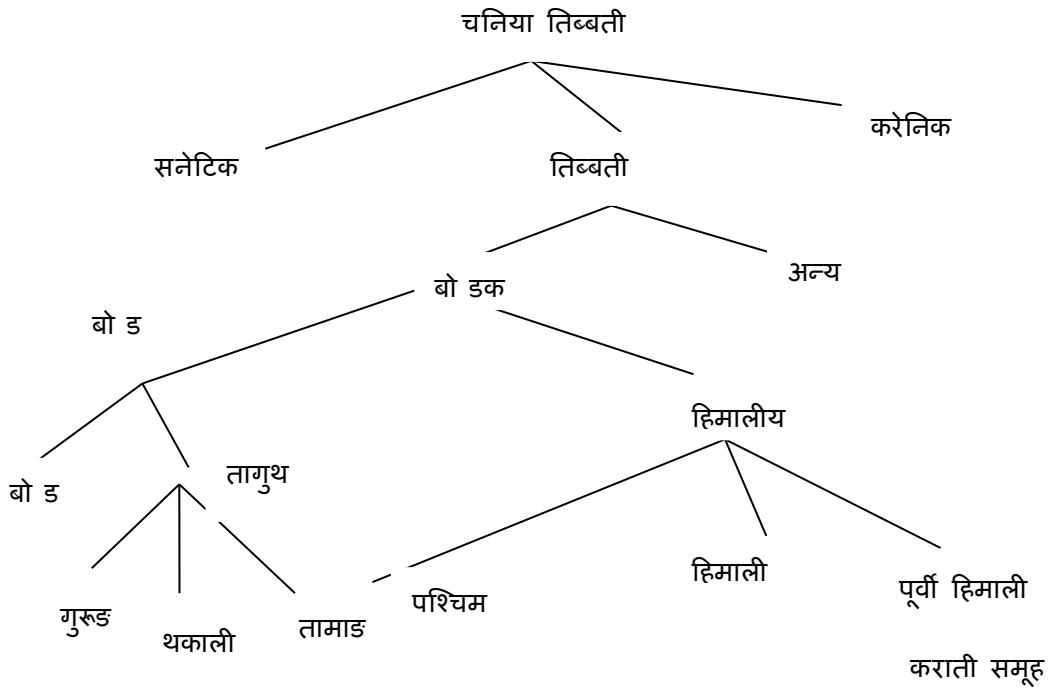

तस्बिर १. १ तामाङ भाषा बोलिने क्षेत्रहरू

नेपालमा बोलिने भारोपेली भाषा परिवारअन्तर्गत तामाङ भाषा पर्दछ । यो भाषा नेपालको मध्यभागमा बोलिने भाषाको रूपमा वंशवृक्ष तयार गरिएको छ जसलाई वंशवृक्ष १ मा हेर्न सकिन्छ ।

।

रेखाचित्र १.१ : भाषा परिवार

स्रोत : ए पली र अन्य (२०१२)

रेखाचित्र १.१ तामाङ भाषाको वंशवृक्ष

१.२. समस्या कथन

तामाङ भाषाका भौगोलिक भेदहरूबारे पर्याप्त अध्ययन हुन नसेकका कारणले स्तरीकरण लगायत बिषयमा समेत सहज हुन सकिरहेको छैन । कतिपयले तामाङ भाषाहरूमा भेद नभई छुट्टै अस्तित्वका भाषा अस्तित्व रहेको बताउने गरेको देखिन्छ केहीले भाषिका वा भौगोलिक भेद हो भन्ने हिसाबले वहस गर्ने गरेको देखिन्छ जुन कुराको वास्तविक तथ्य बाहिर आउन सकेको छैन । तामाङ भाषाबारे केही अध्ययनहरू भएका छन् तर ती अध्ययनहरू निश्चित भूगोल केन्द्रित अर्थात् पश्चिमी, पूर्वी, दक्षिणी आदिका रूपमा चिनाइएको देखिन्छ । तर तुलनात्मक वा प्रकार्यपरक ढंगबाट अध्ययन हुन सकेको छैन । त्यसैले यस अध्ययनमा समस्या कथनका रूपमा निम्न बूँदाहरूलाई समावेश गरिएको छ:

क) बागमती प्रदेशमा बोलिने तामाङ भाषाको अवस्था छ ?

ख) बागमती प्रदेशमा बोलिने तामाङ भाषाका भौगोलिक भेदहरूबिच कति समनता छन् ?

१.३ उद्देश्य

यस अध्ययनको सामान्य उद्देश्य बागमती प्रदेशमा बोलिने तामाङ भाषाको भौगोलिक भेदहरूको अध्ययन भए पनि निम्नानुसारको विषय केन्द्रित विशिष्ट उद्देश्यहरू छन् ।

- क) बागमती प्रदेशमा बोलिने तामाङ भाषाको अवस्थाको बारेमा चर्चा गर्नु;
- ख) बागमती प्रदेशमा बोलिने तामाङ भाषाबिचको भौगोलिक भेदहरूको अध्ययन गर्नु ।

१.४ सान्दर्भिकता एवम् औचित्य

यस अध्ययनबाट बागमती प्रदेशमा बोलिने तामाङ भाषाको भौगोलिक भेदको बारेमा बुझ्न सहयोग पुऱ्याउँछ -

- क) यो अध्ययनबाट सामान्य पाठक एवम् अनुसन्धानकर्मी लाभान्वित हुन सक्छन् ।
- ख) यस अध्ययनका आधारमा तामाङ भाषामा रूचि राख्ने जो कोही अध्ययताहरूका लागि सन्दर्भ सामग्री हुन सक्छ र यसैको जगमा उभिएर आफ्नो अध्ययनलाई अगाडि बढाउन सक्छन् ।
- ग) यो अध्ययनका आधारमा तामाङ भाषाको अवस्था र अध्ययन-अनुसन्धानको स्थिति के हो भन्ने कुरा बुझ्न सहायक सिद्ध हुनेछ ।

१.५ अध्ययनका सीमाहरू

यो अध्ययन आफैमा समष्टि होइन । यो अध्ययन बागमती प्रदेशमा बोलिने थारू भाषाका भौगोलिक भेदहरूमा केन्द्रित रहेको छ र तुलनात्मक एवम् प्रकार्यपरक अध्ययनका दृष्टिकोणले यो अध्ययन महत्वपूर्ण रहे पनि यस अध्ययनको निश्चित सीमाहरू रहेका छन् । पहिलो, यो अध्ययन बागमती प्रदेशमा बोलिने तामाङ भाषाका भौगोलिक भेदहरूको अध्ययनअन्तर्गत कोशीय र व्याकरणका केही संरचनामा मात्र केन्द्रीत रहेको छ । दोस्रो, यो अध्ययनमा प्रयोग भएको वर्ण सूचिको लागि द्वितीयक स्रोतलाई आधार मानिएको छ । साथै यसलाई अध्ययनमा अवलोकन एवम् समूहगत छलफलमा सीमाबद्ध गरिएको छ ।

१.६ पूर्वकार्यको समीक्षा

तामाङ भाषाबारे केही अध्ययनहरू भएको देखिन्छ । प्रारम्भिक अध्ययन पनि मूलतः निश्चित भेदको वर्णनात्मक अध्ययन भएको देखिन्छ । तुलनात्मक एवम् प्रकार्यपरक अध्ययन त्यति धेरै देखिँदैन । ग्रियर्सन (सन् १९१६) ले गरेको अध्ययनबाट खुलेका ढोकाबाट अन्य अध्ययनहरू बढेका हुन् । तामाङ, गुरुङलगायतको अध्ययन ग्लोभर (१९९१) ले गरेपछि तामाङ गुरुङ थकाली आदिलाई एउटै समूहमा राख्ने परम्पराको सुरु भएको देखिन्छ ।

यति धेरै अध्ययन भए पनि तुलनात्मक र प्रकार्यपरक दृष्टिकोणले त्यति धेरै अध्ययन हुन सकेको छैन । यस कारण पनि यो यो अध्ययनले बागमती प्रदेशमा बोलिने तामाङ भाषाका भौगोलिक भेदहरूको बारेमा अध्ययन आवश्यक छ ।

१.७ अध्ययन विधि

१.७.१ वर्णनात्मक अध्ययन

यो अनुसन्धान कार्यलाई वर्णात्मक र अन्वेषणात्मक ढाँचाबाट सम्पन्न गरिएको छ । अन्वेषणात्मक ढाँचाबाट क्षेत्रकार्यमा सङ्कलन गरिएको तथ्याङ्कलाई वर्णनात्मक विधिबाट प्रस्तुत गरिएको छ ।

१.७.२ स्थलगत अध्ययन

अध्ययन क्षेत्रका लागि तामाङ जातिको मुख्य थात्-थलो मानिने रि (धादिङ), गत्लाङ (रसुवा), तेमाल (काभ्रे), राक्सिराङ (मकवानपुर), खोल्मागड (सिन्धुली, सेर्तुङ (दोलखा), नागदह (रामेछाप), खोलेगाउँ (नुवाकोट), बौद्ध (काठमाडौं), जुगल(सिन्धुपाल्चोक) र खनियवास (धादिङ) निश्चित भूगोलमा जनघनत्वसहितको वस्ति वा गाउँलाई आधारका रूपमा लिइएको छ । यस क्रममा काठमाडौं बोद्धलाई केन्द्रबिन्दू मानेर अन्य भेदहरूसँग तुलना गरिएको छ ।

१.७.४ मात्रात्मक अध्ययन

बागमती प्रदेशमा बोलिने तामाङ भाषाको भौगोलिक भेगको कोशीय तुलना lexical comparision गरिएको छ । यसका लागि कम्प्युटर सफ्टवेर (COG 3.1 VERSION) प्रयोग कोशीय (lexical) र ध्वनिगत (phonetic level) तहमा विश्लेषण गरिएको छ ।

सबभन्दा पहिले शब्दहरूबिचमा तुलना गर्नका लागि निश्चित शब्दहरू सङ्कलन गरिन्छन् र ती शब्दहरूको विश्लेषण गरिन्छन् । यसका लागि २१० शब्दलाई मानक मानेर विभिन्न केन्द्र बिन्दूहरूबाट शब्द सूची सङ्कलन गरिन्छ तर यसका लागि लिङ्ग, क्षेत्र र साक्षरताको अनुपातलाई सन्तुलित बनाउनु पर्नेछ । शब्दहरूलाई भने ध्वनितात्विक वर्णमालाअनुसार मिलान गरेर लेखिन्छ । दोस्रो, संकलन गरिएका शब्दहरूलाई विम्बिस (१९८९) ले विकास गरेको कम्प्युटर सफ्टवेयर Word Surv मा प्रविष्टि दिइन्छ । यो विधिबाट मूलतः भाषा वा भाषिकाहरूकाबिचमा पारिवारिकसम्बन्ध केलाउनका लागि सहायकसिद्ध मानिन्छ । तेस्रो, WordSurvमा प्रविष्टि पाएका शब्दहरूलाई कम्प्युटर सफ्टवेयर COG मा परिणत गरी ध्वनिवैज्ञानिक पद्धतिका आधारमा तुलना गरिएको छ ।

२१० शब्दहरूको बिचमा तुलना गर्दा ६०% प्रतिशतलाई सामान्तया मूल्याङ्कनको आधार मानिन्छ (विम्बिस १९८९) । यो विधिको आधारमा हेर्ने हो भने यदि ६०% भन्दा कम समानता छ भने त्यसलाई छुट्टै भाषा मानिन्छ । तर ६०% वा त्यसभन्दा बढी समानता छ भने चाहिँ Recorded Text Test

(RTT) विधि प्रयोग गरेर भाषा के कति बुझ्न सकिन्छ भन्ने आधारमा भाषिका हो भनेर छुट्याइन्छ । त्यही रूपमा भाषिक समुदायको अधिकारलाई पनि त्यतिकै महत्व दिइन्छ । तालिका ३.२ ले शब्दावलीहरूबिच प्रतिशतका आधारमा मूल्याङ्कन विधिलाई प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका १.१ : शब्दहरूबिच मूल्याङ्कनको आधार

	शब्दहरूबिच समानता (%)	मूल्याङ्कन	कैफियत
१.	६०% समानता	बिच्छेदनको बिन्दू	यो नै अन्तिम बिन्दूको रूपमा लिनु हुँदैन
२.	६०% भन्दा कम	फरक भाषा	
३.	६०% वा त्यसभन्दा बढी समानता	फरक भाषा वा भाषिका	भाषा के कति बोधगम्य छ भनेर छुट्याउन RTT प्रयोग गरिनु पर्ने
४.	८५% भन्दा बढी समानता	सम्भवतः भाषिका हुन सक्ने वा भाषा नै मान्न पनि सकिने	
५.	९५% भन्दा बढी समानता भए	उही भाषा	

१.७.५ छलफल, सोधपुछ र सम्वाद तथा अन्तरक्रिया

यस अध्ययनमा प्राथमिक र द्वितीयक गरी दुवै प्रकारका तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएका छन् । यस अध्ययनका लागि लक्षित समूह, छलफल, अवलोकन (observation), अन्तर्वार्ता (प्रश्नावली तयार पारेर), विशेष व्यक्ति वा लक्षित समूह सँगको छलफल (focused group discussion) जस्ता सूचना सङ्कलनका विधिहरू प्रयोग गरी तामाङ समुदायका बुद्धिजीवी, समाजसेवी, जनप्रतिनिधि, शिक्षक, महिला, युवा आदि सबैबाट तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएका छन् । द्वितीयक स्रोतका रूपमा पूर्वप्रकाशित वा अध्ययन प्रतिवेदन आदिलाई लिइएको छ । सूचना सङ्कलनका रूपमा रेकर्डर र क्यामेरा, मोईवाइलको एप्सहरू प्रयोग गरिएका छन् ।

१.७.६ तथ्याङ्क-सामग्री सङ्कलन

यस अध्ययनको तथ्याङ्कका रूपमा प्राथमिक र द्वितीयक गरी दुवै स्रोतहरू प्रयोग गरिएको छन् ।

१.७.७ तथ्याङ्क विश्लेषण र व्याख्या

यो अध्ययनबाट आएका तथ्याङ्कहरूलाई प्रकृतिअनुसार तथ्यपरक बनाउन आवश्यकता अनुसार वर्णन र विश्लेषण गरिएको छ । यस अध्ययनको प्रस्तुतीकरणलाई वर्णनात्मक पक्षमा जोड दिइए पनि आवश्यकताअनुसार विश्लेषणात्मक पक्षलाई पनि स्थान दिइएको छ ।

प्राथमिक तथ्याङ्क सङ्कलनका लागि अनियमित नमूना (random sampling) प्रकृयाबाट सूचकहरूको छनोट गरिएको थियो ।

१.८ अध्ययनको सीमा

प्रस्तुत अध्ययनले तामाङ भाषाको भेदको बारेमा पहिल्याउने प्रयास गरिएको छ । सुरुमा स्नोबल सिद्धान्तका आधारमा सूचनाअनुसार विभिन्न ठाउँबाट शब्दसूची लिने कार्य भयो । तर सङ्कलन गरिएका तथ्याङ्कलाई पुनः परीक्षण गर्दा ५% भन्दा कम र भूगोल पनि नजिक भएका बिन्दुलाई दुरुत्साहन गरी कुनै एकलाई मात्र समावेश गरी तथ्याङ्कका बिचमा तुलना गरिएको छ । यो अध्ययन केवल तामाङ भाषाका भेद पहिल्याउने एउटा झिल्का हुन सक्छ भनेर गरिएको कोशीय तुलना मात्र हो । यसकै आधारमा मात्र निष्कर्षमा पुग्नु हतारो हुन्छ । कतिपय सङ्कलित तथ्याङ्कलाई पुनः परीक्षण पनि आवश्यक हुन्छ । जुन कार्य यो अध्ययनको कमजोरीका रूपमा आत्मसात् गरिएको छ । साथै भाषा वा भाषिकालाई छट्ट्याउने आधार व्याकरणगत संरचनालगायत अन्य अवयवका आधारमा समेत तुलनात्मक अध्ययन गर्नु आवश्यक हुन्छ ।

१.९. अध्ययन प्रतिवेदनको रूपरेखा

यस अध्ययनलाई व्यवस्थित रूपमा अध्ययन गर्नका लागि जम्मा ३ अध्यायमा विभाजन गरिएको छ जसलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

खण्ड १ : अध्ययनको परिचय

खण्ड २ : कोशीय आधारमा तुलना

खण्ड ३ : निष्कर्ष र सुझाव

सन्दर्भग्रन्थ सूची

परिशिष्ट

अध्याय-२

कोशीय आधारमा भौगोलिक भेद

२.० रूपरेखा

यस अध्यायमा बागमती प्रदेशमा बोलिने तामाङ भाषाको कोशीय आधारमा पाइएका भेदहरूका बारेमा परिचर्चा गरिएको छ । खण्ड २.१ तामाङ भाषा र क्षेत्रीय भेदका बारेमा चर्चा गरिएको छ भने खण्ड २.२ मा कोशीय (lexical) तहमा समनता हेरिएको छ । खण्ड २.३ मा यस अध्ययनको सारांशलाई प्रस्तुत गरिएको छ ।

२.१ भाषा र क्षेत्रीय भेद

भाषाका बारेमा हिन्दीमा कहावत् छ- ' एक कोस पर बदले पानी, चार कोस पर बदले वाणी' । भौगोलिक वितरणका आधारमा पनि भाषाका भेद वा भाषामा भिन्नता हुने गर्दछ । यसरी भिन्न भएका भाषालाई बोधगम्यताका आधारमा मापन गर्ने चलन छ । यदि भाषा बोधगम्य छ र कुराकानी गर्नसम्म सक्ने स्थिति रहे भाषिका वा निश्चित भेद मान्ने चलन छ भने बोधगम्यता हुन सकेन भने भाषा हुन्छ भन्ने गरिन्छ । तामाङ भाषाको मूल थलो बागमती प्रदेश नै भएकाले र भौगोलिक वितरण हेर्दा पूर्वपश्चिमसम्म फैलिएकाले भौगोलिक वा क्षेत्रीय भेदहरू पाइन्छन् । यस अध्ययनले समेत सो कुरालाई पुष्टि गरेको छ ।

२.२ कोशीय तुलना

यस खण्डमा तामाङ भाषामा गरिएको कोशीय तुलनालाई एकअर्का बिच तुलना गरिएको छ । बागमती प्रदेशभित्रै पनि तामाङहरू बिच बोधगम्यता हुन नसक्ने भाषाहरू देखिएका छन् । खासगरी पश्चिमी तामाङ र पूर्वी तामाङ बिचमा बोधगम्यता रहेको पाइँदैन । काठमाडौंको बौद्धलाई केन्द्रबिन्दू मानेर हेर्ने हो भने काठमाडौं उपत्यका र पूर्वबिचमा जति नजिकको सम्बन्ध छ, त्यति नजिकको सम्बन्ध धादिङ्गको उपल्लो ठाउँमा रहेका ठाउँहरू बिच त्यस्तो देखिँदैन ।

तामाङका भौगोलिक भेदहरू बिचको तुलनात्मक अध्ययन तामाङभित्र देखिएका विभिन्न भेदहरूलाई आधार मानिएको हो । यसका लागि स्नोबल सिद्धान्त अपनाइएको थियो । जसअनुसार रि (धादिङ), गल्लाङ (रसुवा), तेमाल (काभ्रे), राक्सिराङ (मकवानपुर), खोल्मागङ (सिन्धुली, सेर्तुङ (दोलखा), नागदह (रामेछाप), खोलेगाउँ (नुवाकोट), बौद्ध (काठमाडौं), जुगल(सिन्धुपाल्चोक) र खनियवास (धादिङ) बिचमा तुलना गरिएको छ । यसबाहेक पनि अन्य ५-६ ठाउँबाट तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको भए पनि नितकतम ठानिएका भेदहरूलाई समेटेर प्रतिनिधित्व हुने कुनै एकलाई मात्र एउटा केन्द्र बिन्दू

मानेर तुलना गरिएको छ । यसको अर्को आधार भनेको ५% भन्दा कम अन्तर भएका भौगोलिक भेदलाई सबभन्दा नजिकको भेद मानिएको केन्द्र बिन्दुलाई आधार मानिएको छ ।

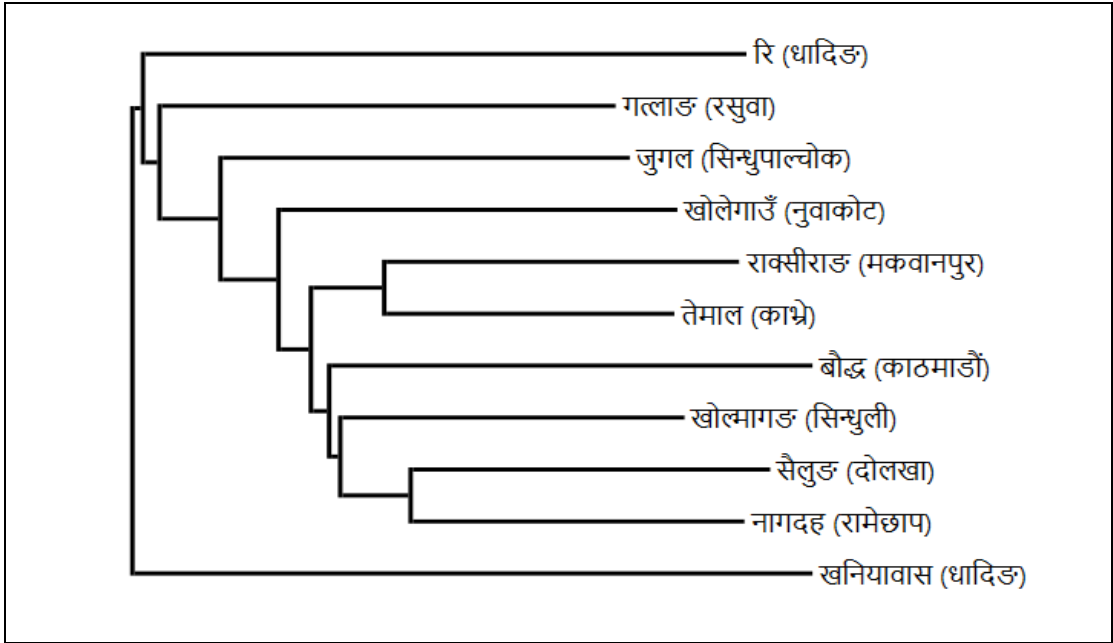
तालिका २.१:

विभिन्न तामाडभित्रका क्षेत्रीय भेदहरू बिच गरिएको कोशीय तुलना

Variety Pairs Multiple Word Alignment Settings											
Similarity Matrix											
	रि (धादिङ)	गत्लाङ (रसुवा)	तेमाल (काभ्रे)	राक्सीराङ (मकवानपुर)	खोल्मागङ (सिन्धुली)	सैलुङ (दोलखा)	नागदह (रामेछाप)	खोलेगाउँ (नुवाकोट)	बौद्ध (काठमाडौं)	जुगल (सिन्धुपात्चोक)	खनियावास (धादिङ)
रि (धादिङ)		62	58	59	58	59	58	59	55	58	55
गत्लाङ (रसुवा)	62		68	66	64	63	64	65	60	66	61
तेमाल (काभ्रे)	58	68		78	76	72	74	72	69	69	59
राक्सीराङ (मकवानपुर)	59	66	78		72	68	72	71	70	69	62
खोल्मागङ (सिन्धुली)	58	64	76	72		75	74	73	73	69	58
सैलुङ (दोलखा)	59	63	72	68	75		76	69	66	69	57
नागदह (रामेछाप)	58	64	74	72	74	76		71	70	69	58
खोलेगाउँ (नुवाकोट)	59	65	72	71	73	69	71		69	69	61
बौद्ध (काठमाडौं)	55	60	69	70	73	66	70	69		65	54
जुगल (सिन्धुपात्चोक)	58	66	69	69	69	69	69	69	65		60
खनियावास (धादिङ)	55	61	59	62	58	57	58	61	54	60	

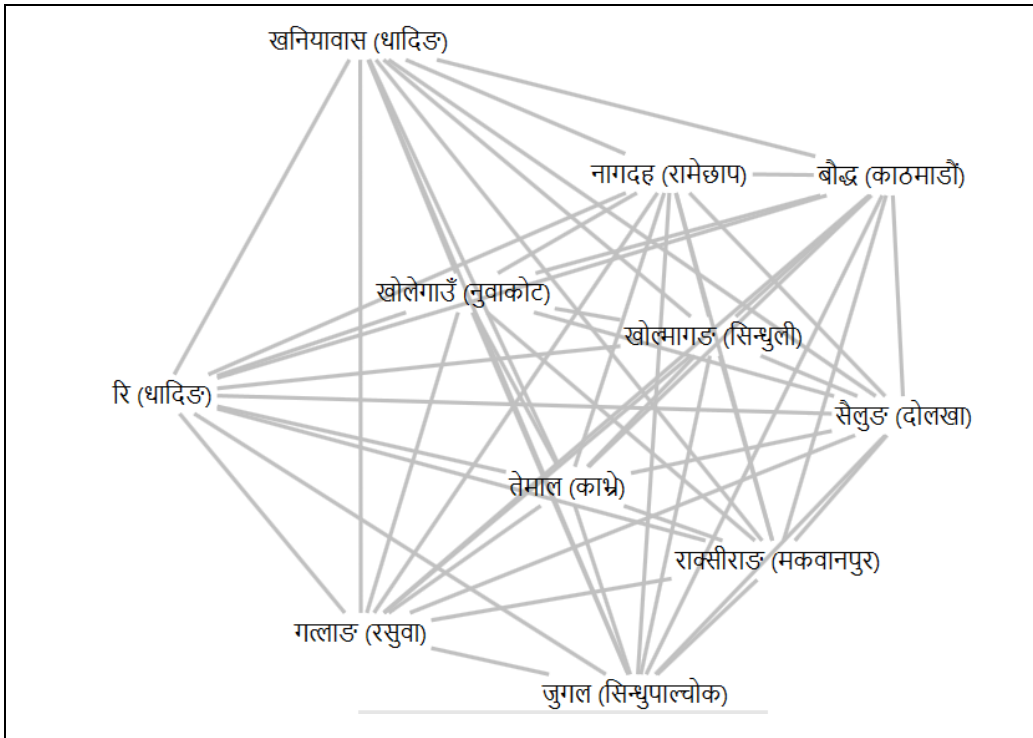
तालिका २.१ मा बौद्धलाई मूल केन्द्रबिन्दु मानेर हेर्ने हो भने खनियाबससँग ५५४% प्रतिशत मात्रै समानता देखिन्छ जुन बिच्छेदन बिन्दु भन्दा कम हो । यसले के देखाउँछ भने खनियाबाससँग काठमाडौं उपत्यकामा रहेका तामाड बिच बोधगम्यता कम मात्रै होइन, लगभग दोहोरो कुराकानी हुन नसक्ने स्थितिलाई देखाउँछ । त्यसैगरी रि (धादिङ) सँग पनि ५५% मात्रै समानता देखाउँछ जुन बिच्छेदन बिन्दुभन्दा कम हो । बौद्ध र गत्लाङ (रसुवा) बिच पनि ६० प्रतिशत मात्रै समानता देखाउँछ । यो भनेको पन बिच्छेदन बिन्दु भएकाले बौद्ध (काठमाडौं) र गत्लाङ (रसुवा)बिच पनि लगभग बोधगम्यता हुन नसक्ने स्थितिलाई जनाउँछ । तर पूर्वतिरसँग बौद्ध (काठमाडौं) को बिच बोधगम्यता हुन सक्ने अवस्था देखिन्छ । किनभने खोल्मागङ (सिन्धुली) नागदह (रामेछाप) सँग क्रमशः ७३% र ७०% समानता देखिन्छ ।

रेखाचित्र २.१ भौगोलिक भेदहरूबिचको अन्तरसम्बन्ध

सैलुङ (दोलखा) र नागदह (रामेछाप बिच) नजिकको सम्बन्ध रहेको देखिन्छ भने त्यसैगरी राक्सिराङ र तेमाल बिच पनि निकट सम्बन्ध रहेको देखिन्छ । बाँकी सबै एक अर्काबिच अन्तरसम्बन्धित भए पनि भिन्ना भिन्नै केन्द्र बिन्दू भएका भौगोलिक भेदहरू हुन् ।

आरेख २.१: भौगोलिक भेदहरू बिचको अन्तरसञ्जाल र सम्बन्ध

२.३ सारांश

बागमती प्रदेशभित्रका तामाङ भाषाहरू बिचमा भौगोलिक भेदहरू देखिन्छन् । यसरी देखिएका भौगोलिक भेदहरू बिच बोधगम्यता हुन सक्ने र नसक्ने गरी दुवै किसिमका देखिन्छन् । बौद्ध (काठमाडौं) लाई आधारम मानेर गरिएको अध्ययन अनुसार पश्चिमी तामाङसँग बोधगम्यता हुन नसक्ने देखिन्छ भने पूर्वसँग बोधगम्यता हुनसक्ने देखिन्छ । यस हिसाबले हेर्दा एकअर्काबिच भाषिक भेद बढी र भाषा कम देखिन्छ ।

अध्याय ३

निष्कर्ष र सुझाव

४.१ निष्कर्ष

प्रस्तुत अध्ययन बागमती प्रदेशमा बोलिने तामाङ भाषाका भौगोलिक भेदहरूमा केन्द्रीत रहेको थियो । विभिन्न ११ वटा ठाउँका वक्ताहरूबाट सङ्कलन गरेका २१० शब्दसूची (जसमा केही नेपालको पहाडी भेगमा अनुकूलन हुन नसक्ने शब्दलाई हटाइएको) लाई आधार मानेर तुलना गरिएको थियो । यसरी तुलना गर्दा तामाङ भाषी बिच पनि बोधगम्यता हुन सक्ने र नसक्ने दुवै किसिमको तथ्याङ्क देखियो । उदाहरणका लागि पश्चिमी तामाङ र पूर्वी तामाङ बिचमा बोधगम्यता रहेको पाइँदैन । काठमाडौँको बौद्धलाई केन्द्रबिन्दू मानेर हेर्ने हो भने काठमाडौँ उपत्यका र पूर्व बिचमा जति नजिकको सम्बन्ध छ, त्यति नजिकको सम्बन्ध पश्चिम धादिङ र रसुवामा रहेको पाइँएन ।

४.२ सुझाव

यो अध्ययन तामाङ भाषाका भौगोलिक भेदबारेको प्रारम्भिक अध्ययन मात्र भएकाले यो अध्ययनमा धेरै पक्षहरूलाई समावेश गरिएको छैन । त्यसैले यस अध्ययनका आधारमा निम्न सुझावलाई प्रस्तुत गरिएको छ -

१. बागमती प्रदेशमा बोलिने तामाङ भाषाका भौगोलिक भेदहरूको प्रारम्भिक अध्ययन भएको भए पनि भौगोलिक भेदहरू रहेको पाइँन्छ ।
२. भौगोलिक भेदहरू बिच बोधगम्यता हुन नसक्ने र नसक्ने दुवै किसिमको स्थिति देखिन्छ । उदाहरणका लागि बौद्ध वा काठमाडौँ र पश्चिम धादिङ (रि, झार्लाङ, खनियवास, सेर्तुङ) एवम् रसुवासँग निकै गाँहो हुन सक्ने तथ्य देखिन्छ । त्यसैगरी यो अवस्था पूर्वी र पश्चिमी तामाङ बिचको पनि हो ।
३. भौगोलिक भेदकै बारेमा अझ मिहिन र गहिरो अध्ययन आवश्यक छ । त्यसैगरी RTT र SRT विधिको उपयोग त्यतिकै आवश्यक छ । व्याकरणगत संरचनाको अध्ययनका आधारमा प्रकार्यपरक अध्ययन गर्नु आवश्यक छ ।
४. यो अध्ययन बागमती प्रदेशमा बोलिने तामाङ भाषाका भौगोलिक भेदमा मात्र सीमित भएकाले अन्य प्रदेशमा छरिएर रहेका तामाङ भाषाका भौगोलिक भेदहरूको तुलनात्मक अध्ययन आवश्यक छ ।
५. बागमती प्रदेशमा सरकारी कामकाजको भाषाको रूपमा सिफरिश भएको तामाङ भाषाको स्तरीकरण कार्य गर्नका लागि यो अध्ययन सहायक हुन सक्छ ।

References

- Central Bureau of Statistics.2012. *National Population and Housing Census 2011 (National Report)*. Kathmandu: Central Bureau of Statistics.
- Boehm, Edward Daniel. 1998. A phonological reconstruction of proto-Tharu. The University of Texas at Arlington. Boehm, Kelly K. 1997. Language use and maintenance among the Tharu of Indo-Nepal Tarai. Arlington, TX: The University of Texas, Master's thesis.
- Breton, Roland J. 1997. *Atlas of the Languages and Ethnic Communities of South Asia*. New Delhi: Sage Publications.
- Dhakal, Dubi Nanda.2015. *Rana Tharu Grammar*. Nepal Academy.
- Epele, John W., M Paul Lewis, Dan Raj Regmi, Yogendra P. Yadava. 2012. *Ethnologue Languages of Nepal*. Kathmandu: SIL International and Linguistic Survey of Nepal (LinSuN)
- Grierson, GA. 1903a. *Linguistic Survey of India, Vol.V. Part I*. New Delhi: Motilal Banarsidass.
- Grierson, GA. 1903b. *Linguistic Survey of India, Vol.V. Part II*. New Delhi: Motilal Banarsidass.
- Grierson, GA. 1903c. *Linguistic Survey of India, Vol.IX. Part IV*. New Delhi: Motilal Banarsidass.
- Grierson, GA. 1904. *Linguistic Survey of India, Vol VI*. New Delhi: Motilal Banarsidass.
- Grierson, George A. 1916. *Linguistic Survey of India. V.II*. New Delhi: Motilall Banarasidass.
- Leal, Dorothy. 1971. *Chitwan Tharu Phonemic Summary*. Kathmandu: Summer Institutes of Linguistics and Institute of Nepal Studies, ms.
- Regmi, Dan Raj, Gopal Thakur and Ambika Regmi. (2012). *A Sociolinguistic Survey of Rana Tharu ((As spoken in Kailai and Kanchanpur Districts, Far-Western Development Region, Nepal), submitted to Linguistic Survey of Nepal, Central Department of Linguistics, TU, ms.*

परिशिष्ट

WORDS	body	head	hair	face	eye	ear	nose	mouth	teeth	
	tongue	breast	belly	arm	elbow	palm	finger	finger	leg	skin
	bone	heart	blood	urine	feces	village	house	roof	door	
	firewood	broom	mortar	pestle	hammer	knife	axe	rope	thread	
	needle	cloth	ring	sun	moon	sky	star	rain	water	river
	cloud	lightening		rainbow	wind	stone	path	sand	fire	
	smoke	ash	mud	dust	gold	tree	leaf	root	thorn	
	flower	fruit	mango	banana	wheat	barley	rice	potato	eggplant	
	groundnut		chili	turmeric	garlic	onion	cauliflower		tomato	
	cabbage	oil	salt	meat	fat	fish	chicken	egg	cow	
	buffalo	milk	horns	tail	goat	dog	snake	monkey	mosquito	ant
	spider	name	man	woman	child	father	mother	elder	brother	
	younger brother		elder sister		younger sister		son	daughter	husband	wife
	boy	girl	day	night	morning	noon	evening	yesterday	today	
	tomorrow	weak	month	year	old	new	good	bad	wet	dry
	long	short	hot	cold	right	left	near	far	big	
	small	heavy	light	above	below	white	black	red	one	two
	three	four	five	six	seven	eight	nine	ten	eleven	
	twelve	twenty	one hundred		who	what	where	when	how many	
	which	this	that	these	those	same	different	whole	broken	few
	many	all	to eat	to bite	to be hungry		to drink	to be thirsty	to	
	sleep	to lie	to sit	to give	to burn	to die	to kill	to fly	to walk	to
	run	to go	to come	to speak	to hear	to look	I	you	you(formal)	
	he	she	we(inclusive)		we(exclusive)		you(plural)		they	
	ruwam									

रि (धादिङ)	<i>dzjan</i>	<i>ta</i>	<i>tp^hum</i>	<i>li</i>	<i>mi</i>	<i>nai</i>	<i>na</i>	<i>suŋ</i>	<i>sa</i>
<i>le</i>	<i>nē</i>	<i>p^hu</i>	<i>bam</i>	<i>ja</i>	<i>p^hla</i>	<i>pramdzu</i>	<i>tsin</i>	<i>ba^le</i>	<i>d^hi</i>
<i>na^ri</i>	<i>tiŋ</i>	<i>ka</i>	<i>tsjam</i>	<i>k^hli</i>	<i>na^msa</i>	<i>dim</i>	<i>m^rap</i>	<i>siŋ</i>	<i>p^hja</i>
<i>silei^{ta}</i>	<i>silei^{ta}</i>	<i>toktse</i>			<i>ta^ri</i>	<i>ts^hoda</i>	<i>tup</i>	<i>ta^p</i>	<i>jan</i>
<i>tsjap</i>	<i>d^hi</i>	<i>laⁿi</i>	<i>mu</i>	<i>sar</i>	<i>na^m</i>	<i>ki</i>	<i>ŋendi</i>	<i>muga</i>	
<i>bidzuli</i>	<i>la^rkuŋ</i>	<i>la</i>	<i>juŋwa</i>	<i>gjam</i>	<i>balwa</i>	<i>me</i>	<i>mju^kju</i>	<i>ŋepra</i>	
<i>sepra</i>	<i>d^hulo</i>	<i>ma^r</i>	<i>toŋo</i>	<i>ba</i>	<i>dza^ra</i>	<i>p^hutsu</i>	<i>mⁿdo</i>	<i>p^hal^phul</i>	<i>am</i>
<i>modze</i>	<i>wa</i>		<i>m^la</i>	<i>no ts^hu</i>	<i>tsatda</i>	<i>sja</i>	<i>ts^hui</i>	<i>ta^rŋa</i>	<i>na</i>
<i>p^hum</i>	<i>me</i>	<i>mui</i>	<i>ŋe</i>	<i>ru</i>	<i>me</i>	<i>ra</i>	<i>ni</i>	<i>sa^rpa</i>	
<i>badar</i>	<i>lamk^hut^{te}</i>	<i>na^ro</i>	<i>reŋreŋ</i>	<i>min</i>	<i>remokala</i>	<i>m^rreŋkala</i>	<i>kala</i>	<i>bu</i>	<i>āu</i>
<i>di</i>	<i>ale</i>	<i>nana</i>	<i>aŋa</i>	<i>da^l</i>	<i>dza^li</i>	<i>pha</i>	<i>m^riŋ</i>	<i>rinokala</i>	
<i>m^riŋkala</i>	<i>din</i>	<i>m^un</i>	<i>so</i>	<i>d^hil</i>	<i>mese</i>	<i>tila</i>	<i>ti</i>	<i>namsjo</i>	
<i>ŋa^pta</i>	<i>maⁿina</i>	<i>ba^rsa</i>	<i>t^hulbu</i>	<i>ts^har</i>	<i>dza^jaula</i>	<i>atsjabla</i>	<i>ba^tsim</i>	<i>ana^p</i>	
<i>reŋula</i>	<i>pudu</i>	<i>toula</i>	<i>simdzi</i>	<i>sela</i>	<i>asela</i>	<i>rere</i>	<i>t^hariŋ</i>	<i>t^heula</i>	<i>ts^hita</i>
<i>liula</i>	<i>jaŋdzi</i>	<i>p^heraŋ</i>	<i>d^hiraŋ</i>	<i>ta^r</i>	<i>m^laŋ</i>	<i>wala</i>	<i>g^hini</i>	<i>ni</i>	<i>som</i>
<i>bli</i>	<i>ŋa</i>	<i>du</i>	<i>ŋis</i>	<i>bret</i>	<i>ku</i>	<i>ts^hi</i>	<i>eg^hara</i>	<i>ba^ra</i>	<i>bis</i>
<i>eksaje</i>	<i>k^hai</i>	<i>ta</i>	<i>k^hairi</i>	<i>k^hē</i>	<i>kai</i>	<i>k^hadzu</i>	<i>tsu</i>	<i>hudzu</i>	<i>aima</i>
<i>t^haima</i>	<i>gena</i>	<i>la^g</i>	<i>sa^bai</i>	<i>t^hijerdzi</i>	<i>tsek</i>	<i>jugo</i>	<i>dza^mmalatsai</i>		
<i>dzidzi</i>	<i>p^hot^hendzit^huŋdzi</i>		<i>p^hidzi</i>	<i>nūdzi</i>	<i>dodzi</i>	<i>tudzi</i>	<i>pindzi</i>	<i>loŋdzi</i>	<i>si</i>
<i>selei</i>	<i>p^hjaŋdzi</i>	<i>ts^hoŋdzi</i>	<i>ts^hoŋo</i>	<i>jero</i>	<i>k^ho</i>	<i>paŋo</i>	<i>t^hei</i>	<i>tsai</i>	<i>ŋa</i>
<i>je</i>	<i>je</i>	<i>t^he</i>	<i>t^he</i>	<i>ŋima</i>	<i>jeŋma</i>	<i>aima</i>	<i>t^hema</i>		

बौद्ध (काठमाडौं)	<i>dziu</i>	<i>t^hobo</i>	<i>k^hra</i>	<i>li</i>	<i>mi</i>	<i>menaŋ</i>	<i>nā</i>	<i>suŋ</i>	<i>swa</i>
<i>le</i>	<i>nē</i>	<i>p^ho</i>	<i>pak^hura</i>	<i>kuino</i>	<i>ŋatkela</i>	<i>primdza</i>	<i>ts^hin</i>	<i>kaŋ</i>	<i>di</i>
<i>nak^hru</i>	<i>tiŋ</i>	<i>ka</i>	<i>tsjam</i>	<i>k^hli</i>	<i>namsa</i>	<i>tim</i>	<i>ts^hana</i>	<i>mrap</i>	<i>siŋ</i>

<i>p^hja</i>	<i>jamba</i>	<i>lofioro</i>			<i>tari</i>	<i>ts^ho</i>	<i>ka</i>	<i>tap</i>	
<i>k^hwan</i>	<i>lut^hi</i>	<i>d^hini</i>	<i>lalin</i>	<i>akas</i>	<i>tara</i>	<i>nam</i>	<i>kini</i>	<i>nadi</i>	
<i>badal</i>	<i>bidzuli</i>	<i>indreni</i>	<i>laba</i>	<i>jumbu</i>	<i>g^helam</i>	<i>sabi</i>	<i>me</i>	<i>meg^hu</i>	
<i>mep^hra</i>	<i>sapta</i>	<i>d^hulo</i>	<i>mar</i>	<i>tonbo</i>	<i>pat</i>	<i>dzara</i>	<i>kaqa</i>	<i>ṁendo</i>	
<i>p^halp^hul</i>	<i>ambo</i>	<i>modze</i>	<i>kwa</i>	<i>sun</i>	<i>n</i>	<i>ts^hibu</i>	<i>tsadza</i>	<i>sja</i>	<i>ts^hi</i>
<i>tarja</i>	<i>naga</i>	<i>p^hum</i>	<i>me</i>	<i>mui</i>	<i>ṁe</i>	<i>ru</i>	<i>me</i>	<i>ra</i>	<i>nagi</i>
<i>puk^hri</i>	<i>mak^hra</i>	<i>paydi</i>	<i>payli</i>	<i>koywan</i>	<i>min</i>	<i>rembokola</i>		<i>miṁkola</i>	<i>kola</i>
<i>aba</i>	<i>ama</i>	<i>dzjodzjo</i>	<i>ale</i>	<i>nana</i>	<i>aṁa</i>	<i>tsa</i>	<i>tsame</i>	<i>k^heppa</i>	<i>ṁriṁj</i>
<i>fiṁṁgola</i>	<i>ts^hame</i>	<i>d^hini</i>	<i>ṁjase</i>	<i>sjo</i>	<i>d^hini</i>	<i>beluka</i>	<i>tilma</i>	<i>tini</i>	
<i>namsjo</i>	<i>ṁapta</i>	<i>ṁaṁina</i>	<i>barsa</i>	<i>purano</i>	<i>ts^har</i>	<i>dzjaba</i>	<i>adzjaba</i>	<i>bamdzim</i>	
<i>sukk^ha</i>	<i>rejba</i>	<i>tunba</i>	<i>leppa</i>	<i>simba</i>	<i>daine</i>	<i>debre</i>	<i>ṁamri</i>	<i>t^hareṁ</i>	
<i>ṁadzan</i>	<i>tsadza</i>	<i>liba</i>	<i>juṁba</i>	<i>tor</i>	<i>mar</i>	<i>taṁar</i>	<i>ṁlanṁa</i>	<i>wala</i>	<i>ki</i>
<i>ni</i>	<i>so</i>	<i>si</i>	<i>ṁa</i>	<i>tu</i>	<i>ṁis</i>	<i>pre</i>	<i>ku</i>	<i>tsui</i>	
<i>tshiki</i>	<i>tsuini</i>	<i>ponṁalki</i>	<i>ekaje</i>	<i>ṁala</i>	<i>tiga</i>	<i>ṁanṁri</i>	<i>haima</i>	<i>kade</i>	
<i>ṁamba</i>	<i>tsu</i>	<i>t^he</i>	<i>tsunikade</i>	<i>t^hinikade</i>	<i>t^heraman</i>	<i>lololo</i>	<i>saglo</i>	<i>t^hibadza</i>	
<i>dzadzaki</i>	<i>lana</i>	<i>pen</i>	<i>tszdzi</i>	<i>k^hrapdzi</i>	<i>p^hok^hrendzi</i>		<i>t^huṁdzi</i>	<i>pipnidzi</i>	
<i>merdzi</i>	<i>pṁṁanu</i>	<i>tsidzi</i>	<i>pindzi</i>	<i>k^hrodzi</i>	<i>sidzi</i>	<i>seidzi</i>	<i>p^hjaydzi</i>	<i>pradzi</i>	
<i>jardzi</i>	<i>ṁidzi</i>	<i>ṁadzi</i>	<i>paydzi</i>	<i>ṁṁandzi</i>	<i>tsjadzi</i>	<i>ṁa</i>	<i>je</i>	<i>raṁ</i>	<i>t^he</i>
<i>t^he</i>	<i>jaṁni</i>	<i>jaṁnidzi</i>	<i>jeṁnidzi</i>	<i>t^hinigade</i>					

सैलुड (दोलखा)	<i>lui</i>	<i>t^hobo</i>	<i>kra</i>	<i>sjal</i>	<i>mi</i>	<i>nabi</i>	<i>nā</i>	<i>suṁ</i>	<i>swa</i>
<i>le</i>	<i>ṁe</i>	<i>p^ho</i>	<i>pak^hura</i>	<i>kurtsi</i>	<i>patal</i>	<i>pramdzi</i>	<i>ts^hin</i>	<i>kaṁ</i>	<i>di</i>
<i>nak^hru</i>	<i>tiṁ</i>	<i>ka</i>	<i>tsjam</i>	<i>kli</i>	<i>namsa</i>	<i>dim</i>	<i>ts^hano</i>	<i>ṁrap</i>	<i>siṁ</i>
<i>p^hja</i>	<i>silauṁa</i>	<i>bruṁṁ</i>			<i>tari</i>	<i>ts^ho</i>	<i>ka</i>	<i>dap</i>	<i>kwan</i>
<i>tsjap</i>	<i>dini</i>	<i>lani</i>	<i>mu</i>	<i>khardzi</i>	<i>nam</i>	<i>kjui</i>	<i>gandi</i>	<i>k^hasu</i>	<i>tipliṁ</i>
<i>largjuṁ</i>	<i>laba</i>	<i>juṁ</i>	<i>jam</i>	<i>sabi</i>	<i>me</i>	<i>miugu</i>	<i>mep^hra</i>	<i>sjap^hra</i>	<i>dulu</i>
<i>mar</i>	<i>doṁ</i>	<i>ba</i>	<i>ta</i>	<i>pudzu</i>	<i>biu</i>	<i>p^halp^hul</i>	<i>āp</i>	<i>modze</i>	<i>gwa</i>
	<i>sun</i>					<i>nō</i>	<i>ts^hiuba</i>	<i>tsadza</i>	<i>sja</i>
<i>ts^hi</i>	<i>tarja</i>	<i>naga</i>	<i>p^hum</i>	<i>ṁe</i>	<i>mui</i>	<i>ṁe</i>	<i>ru</i>	<i>me</i>	<i>ra</i>
<i>naki</i>	<i>puk^hri</i>	<i>maṁ</i>	<i>lamk^hutte</i>	<i>nā^hru</i>	<i>gaṁgauri</i>	<i>min</i>	<i>remb^hakola</i>		
<i>ṁriṁkola</i>	<i>kola</i>	<i>apa</i>	<i>ama</i>	<i>dzjodzjo</i>	<i>ale</i>	<i>nana</i>	<i>burij</i>	<i>dza</i>	
<i>dzame</i>	<i>ṁemba</i>	<i>ṁriṁ</i>	<i>bejon</i>	<i>ts^hame</i>	<i>din</i>	<i>muna</i>	<i>sio</i>	<i>d^hiuse</i>	<i>ṁjase</i>
<i>tila</i>	<i>tini</i>	<i>naṁar</i>	<i>ṁapta</i>	<i>la</i>	<i>diṁ</i>	<i>k^heppa</i>	<i>ts^har</i>	<i>dzjaba</i>	
<i>adzjaba</i>	<i>bamba</i>	<i>abamba</i>	<i>riṁba</i>	<i>runba</i>	<i>leppa</i>	<i>simba</i>	<i>kjat</i>	<i>jon</i>	<i>ṁam</i>
<i>t^hareṁ</i>	<i>gren</i>	<i>dzadza</i>	<i>liba</i>	<i>jaṁba</i>	<i>t^ho</i>	<i>d^hi</i>	<i>tar</i>	<i>ṁlanṁai</i>	<i>wala</i>
<i>gik</i>	<i>ṁi</i>	<i>som</i>	<i>bli</i>	<i>ṁa</i>	<i>du</i>	<i>ṁis</i>	<i>brat</i>	<i>ku</i>	<i>tsui</i>
<i>tsuk^hrik</i>	<i>tsuṁi</i>	<i>bogal</i>	<i>gjardza</i>	<i>k^hala</i>	<i>tig</i>	<i>k^hāl</i>	<i>k^haima</i>	<i>kada</i>	
<i>k^hatsiba</i>	<i>tsa</i>	<i>kedza</i>	<i>tsukade</i>	<i>t^henikade</i>	<i>ospan</i>	<i>p^heba</i>	<i>qok</i>	<i>t^hiba</i>	
<i>utikkkk</i>	<i>lana</i>	<i>mokon</i>	<i>tsadzzi</i>	<i>dzidzi</i>	<i>k^hrendzi</i>	<i>t^huṁdzi</i>	<i>p^huidzi</i>	<i>ṁūdzi</i>	
<i>routadzi</i>	<i>tsidzi</i>	<i>pindzi</i>	<i>k^hraydzi</i>	<i>sidzi</i>	<i>sadzzi</i>	<i>p^hjaydzi</i>	<i>bradzi</i>	<i>jardzi</i>	<i>nidzi</i>
<i>k^hadzi</i>	<i>paydzi</i>	<i>t^haidzi</i>	<i>tsjadzi</i>	<i>ṁa</i>	<i>ai</i>	<i>raṁ</i>	<i>t^he</i>	<i>t^he</i>	<i>ṁjaṁ</i>
<i>ṁani</i>	<i>ṁnikade</i>	<i>t^henikade</i>							

खोलमागड (सन्धुली)	<i>lui</i>	<i>t^hobo</i>	<i>kra</i>	<i>li</i>	<i>mi</i>	<i>ṁabjan</i>	<i>narta</i>	<i>suṁ</i>	
<i>swa</i>	<i>le</i>	<i>nē</i>	<i>p^ho</i>	<i>pak^hura</i>	<i>kurtsi</i>	<i>p^hla</i>	<i>dzumbi</i>	<i>ts^hin</i>	<i>kaṁ</i>
<i>di</i>	<i>nā^hru</i>	<i>tiṁ</i>	<i>ka</i>	<i>tsjam</i>	<i>kli</i>	<i>samsa</i>	<i>dim</i>	<i>dimkuṁ</i>	<i>ṁrap</i>
<i>siṁ</i>	<i>p^hja</i>	<i>jamba</i>	<i>brejuṁ</i>			<i>tari</i>	<i>tsoda</i>	<i>ka:</i>	<i>dap</i>
<i>kwan</i>	<i>dzjap</i>	<i>dini</i>	<i>lani</i>	<i>mu</i>	<i>sar</i>	<i>nam</i>	<i>kjui</i>	<i>gandi</i>	<i>k^hasu</i>
<i>tipliṁ</i>	<i>largjuṁ</i>	<i>laba</i>	<i>juṁba</i>	<i>gelam</i>	<i>balwa</i>	<i>me</i>	<i>mjuṁ^hu</i>	<i>mep^hra</i>	
<i>sap^hra</i>	<i>dulu</i>	<i>mar</i>	<i>doṁ</i>	<i>ba</i>	<i>ta</i>	<i>pudza</i>	<i>ṁendo</i>	<i>doṁro</i>	
<i>amba</i>	<i>modze</i>	<i>gwa</i>		<i>sun</i>	<i>nō</i>	<i>ts^hibu</i>	<i>tsadza</i>	<i>sja</i>	<i>ts^hi</i>
<i>tarja</i>	<i>naga</i>	<i>nagap^hum</i>		<i>me</i>	<i>mui</i>	<i>ṁe</i>	<i>ru</i>	<i>me</i>	<i>ra</i>
<i>nagi</i>	<i>puk^hri</i>	<i>magar</i>	<i>paydi</i>	<i>sjauri</i>	<i>gwanṁganṁ</i>	<i>min</i>	<i>ṁemkola</i>		
<i>ṁrinkola</i>	<i>kola</i>	<i>aba</i>	<i>ama</i>	<i>dzjodzjo</i>	<i>ale</i>	<i>nana</i>	<i>aṁa</i>	<i>dza</i>	
<i>dzame</i>	<i>ṁemb^ho</i>	<i>ṁriṁ</i>	<i>bejon</i>	<i>ts^hame</i>	<i>re</i>	<i>ṁun</i>	<i>sjo</i>	<i>dints^he</i>	<i>ṁjāse</i>
<i>tilma</i>	<i>tini</i>	<i>naṁar</i>	<i>ṁapta</i>	<i>la</i>	<i>din</i>	<i>k^heppa</i>	<i>ts^har</i>	<i>dzjaba</i>	
<i>adzjaba</i>	<i>bamba</i>	<i>ṁarba</i>	<i>rejba</i>	<i>tunba</i>	<i>leppa</i>	<i>simba</i>	<i>ṁjap</i>	<i>ṁjum</i>	

ɲamri	tʰareŋ	ɲadzeŋ	dzadza	liba	jaŋba	toŋ	maŋ	tafiar	mɫaŋ
gi	ɲi	som	bli	b	ɲ	tu	ɲi	bre	ku
tsjuɪ	tsuigi	tsuini	bogal	gjadza	ɦala	tiga	ɦanaŋ	ɦaima	kade
ɦadziba	tsu	tʰe	tsunikade	tʰenikade	tʰeraŋban	bʰinnai	saklo	tʰiba	
tsjɲna	ɦanan	benan	tsadzi	kʰrapsi	pʰokhrendzi		tʰuŋdzi	pʰuidzi	
medzi	routadzi	tsidzi	piŋdzi	kʰraŋdzi	sidzi	seidzi	pʰjaŋdzi	brandzi	
tʰjoŋdzi	nidzi	ɦadzi	paŋdzi	tʰendzi	tsjadzi	ɲa	je	raŋ	tʰe
tʰe	jaŋ	ɲjaŋ	jenikade	tʰenikade					

खनियावास (धादिङ)

dzju	kra	krapʰum	li	mi	ɲapiŋ	na	suŋ		
sa	le	ɲe	pʰo	pumba	kurbi	japʰla	japraɲtsu	tsʰin	
kaŋ	di	naɫʰrut	tiŋ	ka	tsjam	kʰli	naɲsa	dim	
tsʰano	ɲrap	siŋ	pʰja	ljaŋ	tʰjaɲa			taɲi	tsʰo
tup	daɲ	jaŋ	tsjap	diŋi	laɲi	mu	sar	naɲ	ji
sjon	mukpa	metuŋ	ljaŋroŋ	lapa	juŋpa	gjem	balwa	me	
miŋku	bʰupra	solo	dulu	mɦir	doŋpo	lapti	rin	putsu	
ɦendo	pʰalpʰul	amba	mɦotse	wa		sun	ɲoɦo	tsʰjuku	tsata
sja	tsʰi	taɲa	naɫa	pʰum	me	mai	ɲe	ru	me
ra	niki	saɲpa	bandar	lamkʰutɕe	naɫʰro	woŋwoŋ	mi	ɲi	madi
paɲɕe	apa	mai	ada	tsjon	atsi	tsjon	tsa	tsimi	pʰa
madza	maije	maidza	no	mun	naɲ	noguaŋ	ɲjusuaŋ	tela	tini
nene	saɲagri	la	tidi	tsiba	naɲa	tsjaba	anaɲsja	luŋ	kʰar
reɫ	tʰunja	lum	sim	sjaɲ	jon	ɲanaŋ	daɲkjaŋ	gen	ɲjaŋ
le	joɲa	pʰja	wane	kar	laŋ	olkja	kri	ɲi	so
pli	ɲ	tu	ɲi	pre	ku	tsi	tsuiki	tsuŋi	
bogal	gjadza	kʰalu	ta	kʰan	kʰjam	gate	kʰatsu	tsu	
ɦutsu	tsumɦa	tʰemɦa	ɦutsu	laɲ	saklo	tʰipal	tset	joko	
dzammano		tsapa	kʰrappa	pʰoiʰen	tʰuŋpa	pʰip	ɲup	paɲpa	tip
pinba	kʰraŋpa	sip	sjaɲpa	pʰjaŋpa	brap	tsʰjoŋpa	raɲpa	kʰap	
paŋpa	ɲenpa	tsjap	ɲa	ja	tʰen	tʰe	tʰe	ɲima	
laɲima	tʰemɦa	tʰeme							

खोलेगाँउ (नुवाकोट)

dzjan	tʰopo	kʰuwa	li	mi	naɲiŋ	na	suŋ		
sa	le	nɕdzan	pʰo	puŋkor	kurtsi	padel	tsumba	tsʰin	kaŋ
dipi	naɫʰru	tiŋ	ka	tsjam	kʰli	naɲsaŋ	tim	tsʰano	ɲrap
siŋ	pʰja	jamba	jambalakola				tari	tsʰo	tup
tap	kʰwan	tsjap	dʰini	laɲiŋ	mu	sar	nam	kiu	sjon
mukpa	tipliŋ	laɲkjuŋ	laba	juŋba	kjam	balwa	me	mikʰu	
mekʰra	sapra	dʰulo	mar	toŋ	lapti	ta	pudzu	ɦendo	
pʰalpʰul	ambakjuŋba	modzʰe	kʰuwa			sun	nɕtsʰiuku	tsatsa	sja
tsʰi	taɲa	naga	pʰuŋ	me	mui	ɲe	ru	me	ra
nakil	saɲpa	maɫar	paŋdi	sjauri	waŋwaŋ	min	apadubu	amadubu	bubu
aba	ama	dzjodzjo	ale	nana	aŋa	tsa	tsame	rembo	kʰujo
tsagola	tsamegola		din	mun	sjo	din	ɲjase	tilma	tini
ɲjamsjo	ɦapta	la	din	kʰeppa	tsʰar	tsjaba	adzjaba	pambala	
ɦarba	reŋba	tunba	lep	ɦjaŋba	kelo	joŋlo	tsedaŋ	tʰareŋ	
ɲatsʰeŋ	tsadza	liba	jaŋba	tor	mar	tar	ɲlaŋ	wala	ki
ni	som	bli	ɲa	tu	nis	pre	ku	tsui	
tsuiki	tsuini	bogal	gjadza	kʰala	tigi	kʰannaŋ	ɦeɕma	kaɫe	
kʰadziba	tsu	tʰe	tʰe	tʰenikade	tʰeraŋban	pʰaraɫ	dzammana		
tʰibala	tsadzagi	ɦana	dzamman	tsudzi	kʰoptsi	pʰoreŋdzi	tʰuŋdzi	pʰindzi	
nunɲdzi	simsudzi	sjudzi	piŋdzi	kʰwaŋdzi	sidzi	seidzi	pʰjaŋdzi	pradzi	
tʰoŋdzi	nidzi	kʰadzi	paŋdzi	tʰedzi	tsjadzi	ɲa	je	raŋ	tʰe
tʰe	ɲeŋ	ɲani	raŋna	tʰenikade					

नागदह (रामेछाप)	lui	t ^h obo	kra	sja	mi	nābe	nā	suŋ	swa
le	nē	p ^h o	pak ^h ra	kurtsi	jat ^h ij	dzumbi	ts ^h in	kaŋ	di
na ^k ru	tiŋ	ka	tsjam	kli	namsa	d ^h im	ts ^h ana	mrap	siŋ
p ^h ja	jamba	brujuŋ			ɬari	ts ^h o	tup	d ^h ap	wan
tsjap	dini	ɬani	mu	sar	nam	kui	gandi	khasu	tipliŋ
largin	laba	juŋba	g ^h jam	sajuŋ	me	migu	mep ^h ra	sapra	
bulbul	mar	d ^h oŋ	lapte	sjaŋ	pudzu	mendo	romen	āp	
modze	w ^h a		sun	ŋō	ts ^h igu	tsadza	sja	ts ^h i	
targa	naga	p ^h um	me	mui	ne	ru	me	ra	nagi
puk ^h ri	magar	lamk ^h utte	seuri	gongwaŋ	min	rembakola	mriŋkola	kola	
apa	ama	dzjodzjo	ale	nana	aŋa	dza	dzame	k ^h eppa	k ^h ui
b ^h jon	ts ^h ame	din	mun	sjo	dini	ŋjase	tildza	tini	
nagar	nisre	la	diŋ	purano	ts ^h ar	dzjaba	adzjaba	bamba	
k ^h arba	reŋba	tunba	leppa	simba	sedzo	dedzo	ŋamri	t ^h areŋ	
k ^h eba	dzadza	liba	jaŋdza	t ^h ori	diri	tar	mɬaŋai	wala	g ^h ik
ŋi	som	bli	ŋa	d ^h u	ŋis	b ^h raɬ	ku	tsui	
tsuigik	tsuini	ŋitsui	gjadza	k ^h ala	tik	k ^h annaŋ	k ^h aima	gade	
k ^h adzi	tsu	t ^h e	tsumagade		t ^h emagade		hospaŋ	lo	
d ^h okun	t ^h iba	tekka	ɬanaŋ	p ^h ok ^h un	tsadzi	dzidzi	k ^h rendzi	t ^h uŋdzi	
p ^h indzi	hiŋdzi	sjon	tidzi	pindzi	haŋdzi	sidzi	sattsu	p ^h jaŋdzi	
b ^h radzi	hijadzi	nidzi	k ^h adzi	paŋdzi	t ^h aidzi	tsjadzi	ŋa	je	roŋ
t ^h e	t ^h e	hijaŋ	inkade	jenikade	t ^h enikade				

गत्ताड (रसुवा)	lui	kra	kranam	li	mi	nadjaŋ	na	suŋ	so
le	ŋe	p ^h o	puŋba	kurtsi	jat ^h il	praɬza	siŋ	baɬe	pago
na ^k ri	tiŋ	ka	tsjam	kli	namsa	dim	ts ^h ano	mrap	siŋ
p ^h ja	jamba	brejuŋ			tari	ts ^h ota	tup	dap	jeu
tsjap	dini	ɬani	mu	sar	nam	ui	soŋ	mukpa	t ^h o
larken	laba	juŋba	dzjam	balwa	me	muku	mebra	sa	
sebra	mar	doŋbo	ba	rin	pudzu	mendo	tunbama	amba	
modzjo	wa	sin	ŋo	ts ^h juku	tsata	sja	ts ^h i	tarŋa	naga
na ^p huŋ	me	mi	ŋe	ru	me	ra	nigi	pugri	
timjuk	lamk ^h utte	na ^k ri	waŋwaŋ	min	rimbu	mriŋ	kola	apa	ama
adzjo	ale	nana	aŋa	dza	dzame	p ^h a	be	rimbo	mriŋ
dini	muna	sjo	diniŋuŋ	ŋese	tila	tini	namsjo	satta	la
lo	dzi	ts ^h ar	dzjaba	adzjaba	bamba	p ^h arpa	riŋdzjon	t ^h umban	lep
sim	tse	lom	teiti	t ^h areŋ	dzepa	dzida	liŋo	jaŋdza	tor
mor	tar	mɬaŋ	ola	gi	ŋi	som	bli	ŋa	da
ŋi	bre	ku	tsi	tsukk ^h ri	tsuŋni	k ^h algi	dzeni	k ^h ala	ta
k ^h anari	k ^h ema	gadi	k ^h ana	tsu	otsu	t ^h enima	tsama	giki	lolo
dzammaŋ	t ^h ibla	tsekpai	niku	dzamma	tsɔn	k ^h rapdzi	k ^h rendzi	t ^h uŋdzi	
p ^h idzi	nūdzi	dzedzi	tidzi	piŋdzi	krodzi	sidzi	setdzi	redzi	
bradzi	ts ^h oŋdzi	herdzi	k ^h adzi	paŋdzi	t ^h edzi	maŋdzi	ŋa	a	ajaŋ
t ^h e	t ^h ejan	jeŋ	ŋjan	t ^h enima	t ^h ejanema				

जुगल (सन्धुपाल्चोक)	dziu	t ^h opo	ha	li	mi	na ^b ij	na	suŋ	
sa	le	ŋe	puŋba	kurtsi	japadzal	jaduŋbu	tsin	kaŋ	
di	nāhi	tiŋ	ka	tsjam	li	namsa	tim	ts ^h ana	mrap
siŋ	p ^h ja	jamba	prijuŋ			ɬari	ts ^h oda	tup	ɬap
wan	tsjap	dini	ɬani	mu	sar	ts ^h ari	ki	gand ^h i	
mukpa	tipliŋ	lar ^k juŋ	laba	juŋba	kjam	balwa	me	mig ^h u	
mep ^h ra	sapre	dul	mar	toŋbo	ba	rin	pudzu	mendo	
p ^h alp ^h ul	amba	modze	wa		sun	no	ts ^h io ^g u	tsadza	sja
ts ^h i	tarŋa	naga	p ^h um	me	ma ^h i	ŋe	ru	me	ra
nigi	pufi	ma ^h ju	paŋdi	na ^g u	waŋwaŋ	min	rembukola		

<i>mriŋkola</i>	<i>kola</i>	<i>aba</i>	<i>ama</i>	<i>dzjodzjo</i>	<i>tsun</i>	<i>nana</i>	<i>tsun</i>	<i>dza</i>	
<i>tsame</i>	<i>p^hepa</i>	<i>k^huin</i>	<i>rimbukola</i>		<i>mriŋkola</i>	<i>din</i>	<i>mun</i>	<i>sjo</i>	
<i>dingΛŋsΛ</i>	<i>ŋjase</i>	<i>telma</i>	<i>tini</i>	<i>nΛmsjo</i>	<i>ɦΛpta</i>	<i>la</i>	<i>lo</i>	<i>pokte</i>	
<i>ts^hara</i>	<i>dzjaba</i>	<i>adzjaba</i>	<i>ɓΛmba</i>	<i>k^harpa</i>	<i>riŋba</i>	<i>tunda</i>	<i>leppa</i>	<i>simba</i>	<i>kjat</i>
<i>jom</i>	<i>ts^heui</i>	<i>t^hareŋ</i>	<i>ɦen</i>	<i>dzΛt</i>	<i>liɓa</i>	<i>jaŋba</i>	<i>tor</i>	<i>mar</i>	<i>tara</i>
<i>mlaŋe</i>	<i>wala</i>	<i>si</i>	<i>ŋi</i>	<i>som</i>	<i>pli</i>	<i>ŋΛ</i>	<i>tu</i>	<i>ŋis</i>	<i>prat</i>
<i>ku</i>	<i>tsi</i>	<i>tsusi</i>	<i>tshuni</i>	<i>ŋisjo</i>	<i>gjadza</i>	<i>k^hala</i>	<i>ti</i>	<i>k^hando</i>	
<i>k^hama</i>	<i>kade</i>	<i>k^hadzeba</i>	<i>tsu</i>	<i>tsu</i>	<i>tsutsjaba</i>	<i>tshumatsjaba</i>		<i>raŋbaŋ</i>	
<i>ts^huttts^hutan</i>		<i>kjuna</i>	<i>t^hiba</i>	<i>utiri</i>	<i>mΛɦin</i>	<i>dzΛman</i>	<i>tsai</i>	<i>ɦaptsi</i>	
<i>ɦendzi</i>	<i>t^huŋdzi</i>	<i>p^hidzi</i>	<i>ŋurdzi</i>	<i>pΛltaiti</i>	<i>ti</i>	<i>pindzi</i>	<i>ɦoem</i>	<i>sim</i>	
<i>sΛttsim</i>	<i>p^hjaŋdzi</i>	<i>prai</i>	<i>k^hi</i>	<i>ni</i>	<i>k^hai</i>	<i>paŋdzi</i>	<i>jeŋdzi</i>	<i>tsjadzi</i>	<i>ŋa</i>
<i>ja</i>	<i>raŋ</i>	<i>ro</i>	<i>ro</i>	<i>nana</i>	<i>ŋina</i>	<i>anadzja</i>	<i>ronadzja</i>		

राव्सीराड (मकवानपुर)

		<i>sjago</i>	<i>t^hobo</i>	<i>k^hra</i>	<i>sja</i>	<i>mi</i>	<i>nabjaŋ</i>	<i>narto</i>	<i>suŋ</i>
<i>sa</i>	<i>le</i>	<i>ŋe</i>	<i>p^ho</i>	<i>puykor</i>	<i>kutsi</i>	<i>pΛdal</i>	<i>prindza</i>	<i>ts^hin</i>	<i>kaŋ</i>
<i>tibi</i>	<i>nΛk^hra</i>	<i>tiŋ</i>	<i>ka</i>	<i>tsjam</i>	<i>k^hli</i>	<i>namsa</i>	<i>dim</i>	<i>ts^hano</i>	<i>mrapp</i>
<i>siŋ</i>	<i>p^hja</i>	<i>jamba</i>	<i>jambalakola</i>				<i>Λri</i>	<i>ts^ho</i>	<i>tup</i>
<i>tap</i>	<i>k^hron</i>	<i>tsjap</i>	<i>dini</i>	<i>Λniŋ.</i>	<i>u</i>	<i>sar</i>	<i>nam</i>	<i>kiu</i>	
<i>gΛnd^hi</i>	<i>mukpa</i>	<i>tipliŋ</i>	<i>lΛrkjuŋ</i>	<i>laba</i>	<i>juŋba</i>	<i>gjelam</i>	<i>balwa</i>	<i>me</i>	
<i>mik^hu</i>	<i>mep^hra</i>	<i>sapra</i>	<i>bulbul</i>	<i>mar</i>	<i>doŋ</i>	<i>Λpte</i>	<i>ta</i>	<i>pudzu</i>	
<i>meŋdo</i>	<i>p^hΛp^hul</i>	<i>Λmba</i>	<i>modze</i>	<i>k^ho</i>		<i>sun</i>			
		<i>ŋo</i>					<i>ts^hig^hu</i>	<i>tsadzΛ</i>	<i>sja</i>
<i>tsi</i>	<i>tarŋa</i>	<i>naga</i>	<i>nagap^hum</i>		<i>me</i>	<i>muni</i>	<i>ŋe</i>	<i>ro</i>	<i>me</i>
<i>ra</i>	<i>nage</i>	<i>sΛpra</i>	<i>makΛr</i>	<i>lamk^hutfe</i>	<i>sjaure</i>	<i>gonggoŋ</i>	<i>min</i>	<i>rembokola</i>	
<i>mriŋkola</i>	<i>kola</i>	<i>sΛpra</i>	<i>ama</i>	<i>dzjodzjo</i>	<i>ale</i>	<i>nana</i>	<i>aja</i>	<i>dza</i>	
<i>dzame</i>	<i>k^heppa</i>	<i>k^hui</i>	<i>bejon</i>	<i>ts^hame</i>	<i>dini</i>	<i>mun</i>	<i>sjo</i>	<i>dindze</i>	<i>ŋjase</i>
<i>tilla</i>	<i>tini</i>	<i>namsjo</i>	<i>ɦΛpta</i>	<i>la</i>	<i>ɦor</i>	<i>pokta</i>	<i>ts^har</i>	<i>dzjaba</i>	
<i>adzjaba</i>	<i>bamba</i>	<i>k^harpa</i>	<i>reŋba</i>	<i>tunda</i>	<i>leppa</i>	<i>simba</i>	<i>kelo</i>	<i>jomlo</i>	
<i>ŋameŋ</i>	<i>t^hareŋ</i>	<i>ŋats^hjan</i>	<i>tsadzΛ</i>	<i>liɓa</i>	<i>jaŋba</i>	<i>tor</i>	<i>mar</i>	<i>tar</i>	<i>mlaŋ</i>
<i>ola</i>	<i>ki</i>	<i>ŋi</i>	<i>som</i>	<i>bli</i>	<i>ŋa</i>	<i>du</i>	<i>ŋi</i>	<i>bre</i>	<i>ku</i>
<i>tsi</i>	<i>tsusi</i>	<i>tsiŋni</i>	<i>k^halki</i>	<i>gjadza</i>	<i>k^hala</i>	<i>ta</i>	<i>k^hat</i>	<i>k^hama</i>	<i>gade</i>
<i>k^hadzΛ</i>	<i>tsu</i>	<i>ɦe</i>	<i>tsunigade</i>	<i>ɦenikade</i>	<i>ɦoroŋbaŋ</i>	<i>lolo</i>	<i>saklo</i>	<i>t^hibala</i>	<i>tsaki</i>
<i>jago</i>	<i>makΛn</i>	<i>tsadzΛ</i>	<i>k^hrapsi</i>	<i>p^hok^hrendzi</i>		<i>t^huŋdzi</i>	<i>k^hrendzi</i>	<i>nuydzi</i>	
<i>bliŋdzi</i>	<i>tidzi</i>	<i>piŋdzi</i>	<i>k^hrodzi</i>	<i>sidzi</i>	<i>sedzi</i>	<i>p^hjaŋdzi</i>	<i>brΛdze</i>	<i>ts^hjoŋdzi</i>	
<i>jadzi</i>	<i>k^hadzΛ</i>	<i>paŋdzi</i>	<i>ŋjandzi</i>	<i>tsjadzi</i>	<i>ŋa</i>	<i>je</i>	<i>raŋ</i>	<i>ɦe</i>	<i>ɦe</i>
<i>jaŋ</i>	<i>jaŋ</i>	<i>giniɓade</i>	<i>ɦeniɓade</i>						

तेमाल (काभ्रे)

	<i>lui</i>	<i>t^hobo</i>	<i>kra</i>	<i>sjal</i>	<i>mi</i>	<i>nabjaŋ</i>	<i>na</i>	<i>suŋ</i>	<i>swa</i>
	<i>le</i>	<i>ŋe</i>	<i>p^ho</i>	<i>kurtsi</i>	<i>jap^hla</i>	<i>pibi</i>	<i>ts^hin</i>	<i>kaŋ</i>	<i>di</i>
	<i>nΛk^hrui</i>	<i>tiŋ</i>	<i>ka</i>	<i>tsjam</i>	<i>kli</i>	<i>namsa</i>	<i>dim</i>	<i>t^ho</i>	<i>mrapp</i>
	<i>p^hja</i>	<i>jamba</i>	<i>jambakola</i>				<i>tari</i>	<i>t^ho</i>	<i>tup</i>
	<i>kwan</i>	<i>tsjap</i>	<i>dini</i>	<i>Λni</i>	<i>mu</i>	<i>sar</i>	<i>nΛmtajega</i>	<i>kiju</i>	
	<i>gΛndi</i>	<i>dzΛmli</i>	<i>tipliŋ</i>	<i>lΛrgjuŋ</i>	<i>laba</i>	<i>juŋba</i>	<i>gjam</i>	<i>besa</i>	<i>me</i>
	<i>miug^hu</i>	<i>mep^hra</i>	<i>ɦilaj</i>	<i>dulu</i>	<i>mar</i>	<i>doŋ</i>	<i>ba</i>	<i>ta</i>	<i>pudzu</i>
	<i>meŋdo</i>	<i>siŋdo</i>	<i>Λmba</i>	<i>modze</i>	<i>gwa</i>		<i>sun</i>	<i>nō</i>	<i>ts^hiugu</i>
	<i>tsadzΛ</i>	<i>sja</i>	<i>ts^hi</i>	<i>tarŋa</i>	<i>naga</i>	<i>nagap^hum</i>	<i>me</i>	<i>mui</i>	<i>ŋe</i>
	<i>ru</i>	<i>me</i>	<i>ra</i>	<i>nagi</i>	<i>puk^hri</i>	<i>makΛr</i>	<i>paŋti</i>	<i>sjauri</i>	<i>waŋwaŋ</i>
	<i>rembokola</i>		<i>mriŋkola</i>	<i>kola</i>	<i>apa</i>	<i>ama</i>	<i>dzjodzjo</i>	<i>ale</i>	<i>nana</i>
	<i>dza</i>	<i>dzame</i>	<i>k^heppa</i>	<i>k^hui</i>	<i>bejon</i>	<i>ts^hame</i>	<i>dini</i>	<i>mun</i>	<i>jo</i>
	<i>ŋjāse</i>	<i>tila</i>	<i>tini</i>	<i>ŋaŋ^hΛr</i>	<i>ɦΛpta</i>	<i>la</i>	<i>diŋ</i>	<i>ganba</i>	<i>ts^har</i>
	<i>dzjaba</i>	<i>adzjaba</i>	<i>ɓΛmba</i>	<i>abΛmba</i>	<i>tujba</i>	<i>tunba</i>	<i>leŋba</i>	<i>simba</i>	<i>ke</i>
	<i>debre</i>	<i>nΛmri</i>	<i>k^hare</i>	<i>gren</i>	<i>dzatsa</i>	<i>liɓa</i>	<i>jaŋ</i>	<i>tor</i>	<i>mar</i>
	<i>mlaŋ</i>	<i>wala</i>	<i>gi</i>	<i>ŋi</i>	<i>som</i>	<i>bli</i>	<i>ŋa</i>	<i>du</i>	<i>ŋi</i>
	<i>ku</i>	<i>tsui</i>	<i>tsukri</i>	<i>tsuŋi</i>	<i>ŋisjo</i>	<i>gjartsΛki</i>	<i>k^hala</i>	<i>tila</i>	<i>k^halaŋ</i>
	<i>k^hΛma</i>	<i>kΛde</i>	<i>k^happa</i>	<i>tsu</i>	<i>t^he</i>	<i>tsunukΛdet^henikΛde</i>	<i>t^henna</i>	<i>lo</i>	<i>lo</i>
	<i>tsjoŋnon</i>	<i>t^hiba</i>	<i>dzkaki</i>	<i>laman</i>	<i>benan</i>	<i>tsΛbi</i>	<i>k^hΛpdzi</i>	<i>p^hok^hrendzi</i>	
	<i>tsadzΛ</i>	<i>k^hrendzi</i>	<i>nuydzi</i>	<i>bliŋdzi</i>	<i>tidzi</i>	<i>piŋdzi</i>	<i>k^hrodzi</i>	<i>sidzi</i>	<i>sedzi</i>

p^hjaŋdzi brɔdze ts^hjoŋdzi jaɾdzi k^hadzi paŋdzi ŋjaŋdzi tsjadzi ɲa je
raŋ he he jaŋ jaŋ ginigade heŋigade

भाषा आयोग

नेपालको भाषिक सर्वेक्षण कार्यक्रम शब्दसूची^१

अनुसन्धाता(हरू)को नाम:

मिति:.....

.....

भाषासूचक (हरू) को नाम:

(१).....

(२).....

स्थान :

प्रदेश.....जिल्ला.....

गाउँपालिका/नगरपालिका:.....वडानं:..... गाउँ/टोल:.....

भाषाको नाम: अन्तर्वार्ताको माध्यम भाषा:

क्र.सं.	अङ्ग्रेजी	नेपाली	तामाङ
१	body	शरीर	
२	head (38)	टाउको, शीर	
३	hair (39)	कपाल	
४	face	अनुहार	
५	eye (40)	आँखा	
६	ear (39)	कान	
७	nose (41)	नाक	
८	mouth (42)	मुख	
९	teeth (43)	दाँत	
१०	tongue (44)	जिब्रो	
११	breast (51)	स्तन	
१२	belly (49)	पेट	
१३	arm	पाखुरा	
	hand (48)	हात	
१४	elbow	कुइनो	

^१ नेपालको भाषिक सर्वेक्षण परियोजना (२०६५ देखि २०७४)ले निर्माण र विकास गरेका प्रश्नावलीलाई स्वरूपमा केही परिमार्जन गरी प्रयोग गरिएको ।

१५	palm	हत्केला	
१६	finger	औंला (हातको)	
१७	finger nail (45)	नड	
१८	leg	खुट्टा	
१९	skin (28)	छाला	
२०	bone (31)	हाड	
२१	heart (52)	मुटु	
	foot (46)	पैताला	
	knee (47)	घुँडा	
	neck (50)	गर्धन	
	liver (53)	कलेजो	
	flesh (29)	काँचो मासु	
	feather (36)	प्वाँख	
२२	blood (30)	रगत	
२३	urine	पिसाब	
२४	feces	दिशा, गुहु	
२५	village	गाउँ	
२६	house	घर	
२७	roof	छानो	
२८	door	ढोका	
२९	firewood	दाउरा	
३०	broom	कुचो	
३१	mortal	सिलौटो	
३२	pestle	लोहोरो	
३३	hammer	हथौडो	
३४	knife	छुरी, चक्कु	
३५	axe	बञ्चरो	
३६	rope	डोरी	
३७	thread	धागो	
३८	needle	सियो	
३९	cloth	लुगा, कपडा	
४०	ring	औंठी	

४१	sun (72)	सूर्य, घाम	
४२	moon (73)	चन्द्रमा, जुन	
४३	sky	आकास	
४४	star (74)	तारा	
४५	rain (76)	वर्षा	
४६	water (75)	पानी	
४७	river	नदी	
	earth (79)	पृथ्वी, धर्ती	
	mountain (86)	पहाड, पर्वत	
४८	cloud (80)	बादल	
४९	lightening	बिजुली	
५०	rainbow	इन्द्रणी	
५१	wind	हावा, बतास	
५२	stone (77)	ढुङ्गा, पत्थर	
५३	path	बाटो	
५४	sand (78)	बालुवा	
५५	fire (82)	आगो	
५६	smoke (81)	धुवाँ	
५७	ash (83)	खरानी	
५८	mud	माटो (हिलो)	
५९	dust	धुलो	
६०	gold	सुन	
६१	tree (23)	रूख	
६२	leaf (25)	पात	
६३	root (26)	जरा	
६४	throne	काँडा	
	seed (24)	बिउ	
	bark (27)	बोक्रा	
६५	flower	फूल	
६६	fruit	फलफूल	
६७	mango	आँप	
६८	banana	केरा	

६९	wheat (husked)	गहुँ	
७०	barley	जौ	
७१	rice (husked)	धान	
७२	potato	आलु	
७३	eggplant	भण्टा	
७४	groundnut	बदाम	
७५	chili	खुर्सानी	
७६	turmeric	बेसार	
७७	garlic	लसुन	
७८	onion	प्याज	
७९	cauliflower	काउली	
८०	tomato	गोलभेंडा	
८१	cabbage	बन्दा	
८२	oil	तेल	
८३	salt	नुन	
८४	meat	मासु	
८५	fat (of meat)	बोसो	
	grease (32)	तेलीय पदार्थ	
८६	fish (19)	माछा	
८७	chicken	कुखुरा	
८८	egg	अण्डा, फुल	
८९	cow	गाई	
९०	buffalo	भैंसी	
९१	milk	दुध	
९२	horns	सिङ	
९३	tail	पुच्छर	
९४	goat	बाख्रा	
९५	dog (21)	कुकुर	
९६	snake	सर्प, साँप	
९७	monkey	बाँदर	
९८	mosquito	लामखुट्टे	
९९	ant	कमिलो	

१००	spider	माकुरो	
	bird (20)	चरो, पक्षी	
	louse (22)	जुम्रा	
१०१	name	नाम	
	person (18)	व्यक्ति	
१०२	man (17)	लोग्नेमान्छे, पुरुष	
१०३	woman (16)	महिला, नारी	
१०४	child	बच्चा	
१०५	father	बुबा, पिता	
१०६	mother	आमा, मुमा	
१०७	elder brother	दाज्यु	
१०८	younger brother	भाइ	
१०९	elder sister	दिदी	
११०	younger sister	बहिनी	
१११	son	छोरो	
११२	daughter	छोरी	
११३	husband	लोग्ने, श्रीमान	
११४	wife	स्वास्नी, श्रीमती	
११५	boy	केटो	
११६	girl	केटी	
११७	day	दिन	
११८	night (92)	रात	
११९	morning	विहान	
१२०	noon	दिउँसो, मध्यदिन	
१२१	evening	साँझ, बेलुकी	
१२२	yesterday	हिजो	
१२३	today	आज	
१२४	tomorrow	भोलि	
१२५	week	हप्ता, साता	
१२६	month	महिना	
१२७	year	वर्ष	
१२८	old	पुरानो, बुढो	

१२९	new (96)	नयाँ	
१३०	good (97)	राम्रो, असल	
१३१	bad	नराम्रो, खराब	
१३२	wet	चिसो, भिजेको	
१३३	dry (99)	सुख्खा, नभिजेको	
१३४	long (14)	लामो	
१३५	short	छोटो	
१३६	hot (93)	तातो	
१३७	cold (94)	चिसो, जाडो	
	full (95)	भरी	
	round (98)	गोलो	
१३८	right	दाहिने	
१३९	left	देब्रे	
१४०	near	नजिक	
१४१	far	टाडो	
१४२	big (13)	ठुलो	
१४३	small (15)	सानो	
१४४	heavy	गह्रौं	
१४५	light	हलुका	
१४६	above	माथि	
१४७	below	तल	
१४८	white (90)	सेतो	
१४९	black (91)	कालो	
१५०	red (87)	रातो	
	green (88)	हरियो	
	yellow (89)	पहेलो	
१५१	one (11)	एक	
१५२	two (12)	दुइ	
१५३	three	तिन	
१५४	four	चार	
१५५	five	पाँच	
१५६	six	छ	

१५७	seven	सात	
१५८	eight	आठ	
१५९	nine	नौ	
१६०	ten	दस	
१६१	eleven	एघार	
१६२	twelve	बाह	
१६३	twenty	बिस	
१६४	one hundred	एक सय	
१६५	who (6)	को	
१६६	what (7)	के	
१६७	where	कहाँ, कता	
१६८	when	कहिले	
१६९	how many	कति	
१७०	which	कुन	
१७१	this (4)	यो	
१७२	that (5)	त्यो	
१७३	these	यिनीहरू	
१७४	those	उनीहरू	
१७५	same	उही, उस्तै	
१७६	different	फरक, अलग	
१७७	whole	सक्लो, सिङ्गै	
१७८	broken	फुटेको	
१७९	few	थोरै, अलिकति	
१८०	many (10)	धेरै	
१८१	all (9)	सबै	
१८२	to eat (55)	खानु	
१८३	to bite (56)	टोक्नु	
१८४	to be hungry	भोको हुनु	
१८५	to drink (54)	पिउनु	
१८६	to be thirsty	तिर्खाउनु	
१८७	to sleep (60)	सुत्नु	
१८८	to lie (67)	पल्टनु	

१८९	to sit (68)	बस्नु	
१९०	to give (70)	दिनु	
१९१	to burn (84)	डडाउनु	
१९२	to die (61)	मर्नु	
१९३	to kill (62)	मार्नु	
१९४	to fly (64)	उडनु	
१९५	to walk (65)	हिडनु	
१९६	to run	कुद्नु, दौडनु	
१९७	to go	जानु	
१९८	to come (66)	आउनु	
१९९	to speak	बोल्नु	
	to say (71)	भन्नु	
२००	to hear (58)	सुनु	
२०१	to look	हेर्नु	
	to see (57)	देख्नु, देखिनु	
	to know (59)	जान्नु	
	to swim (63)	पौडिनु	
	to stand (69)	उभिनु	
	not (8)	छैन, होइन	
२०२	I (1)	म	
१०३	you (informal) (2)	तँ, तिमी	
२०४	you (formal)	तपाईं	
२०५	he	ऊ	
२०६	she	उनी	
२०७	we (inclusive) (3)	हामी (समावेशी)	
२०८	we (exclusive)	हामी (असामावेशी)	
२०९	you (plural)	तिमीहरू	
२१०	they	उनीहरू	